

УДК 337.43:633.85 (477+061.1ЄС)

Д. М. Токарчук,

к. е. н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет**СУЧАСНИЙ СТАН, ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВИРОБНИЦТВА РІПАКУ В ЄС ТА В УКРАЇНІ**

D. Tokarchuk,

Ph.D., assistant professor of department of administrative management and alternative energy sources,
Vinnitsa National Agrarian University**THE MODERN STATE, EFFICIENCY AND PROSPECTS OF RAPE PRODUCTION
IN THE EUROPEAN UNION AND IN UKRAINE**

Проаналізовано основні показники виробництва ріпаку в країнах Європейського Союзу. Досліджено динаміку посівних площ під ріпак, що залишаються на рівні 6,3—7 млн га та валовий збір культури. Аналіз балансу ріпаку в ЄС дав підставу стверджувати, що власне виробництво не забезпечує потреби, необхідний імпорту з інших країн. Україна стоїть на другому місці серед імпортерів ЄС (43,2%) поступаючись Австралії. До 2020 року ЄС поставив нові цільові енергетичні показники, для досягнення яких має бути імпортовано близько 30% необхідної сировини, основна частина якої — ріпак. Тому прогнозується зростання імпорту цієї культури у найближчі роки.

В Україні ріпак вирощується протягом тривалого часу, є рентабельним. Посівні площі під ріпаком становлять 0,55—0,99 млн га, валові збори протягом 2013/14 та 2014/15 МР зросли майже в два рази за рахунок підвищення урожайності. В Україні діяли державні програми підтримки ріпаківництва, якими передбачалося збільшення посівних площ до 2 млн га та валового збору — до 5600 тис. т у 2014 році, проте вони не були втілені в життя.

Урожайність ріпаку в ЄС та Україні значно різняться. Зокрема в 2014/15 МР у країнах ЄС вона становила в середньому 35,9 ц/га, в Україні — лише 25,4 ц/га. Прогнозна урожайність на 2015/16 МР становить 27,8 ц/га. Підтверджено необхідність інтенсифікації виробництва ріпаку для досягнення європейського рівня урожайності.

Негативним явищем є високий рівень експорту українського ріпаку за кордон, в тому числі в ЄС. Наша держава залишається постачальником сировини, натомість, власне виробництво олії та біодизелю залишається на низькому рівні. Одна з головних причин — акциз на біодизель. Необхідною є переробка ріпаку в межах держави для створення продукції з більшою доданою вартістю.

The basic indexes of rape production in the countries of European Union are analysed. The dynamics of sowing areas under rape, which remain at the level of 6,3—7 million hectare and gross collection of culture are investigated. Statement analysis in ES grounded rapeseed

Analysis of rape balance in EU grounded to assert that an own production does not provide a necessity, an import from other countries is needed. Ukraine stands on the second place among the importers of ES (43,2%), yielding to Australia. To 2020 year EU put new special purpose power indexes, for achievement of which an about 30% necessary raw material must be imported, basic part of which is rape. Growth of import of this culture is therefore forecast in the nearest years.

Rape is reared during great while, and is cost-effective in Ukraine. Sowing areas under rape make 0,55—0,99 million hectares, gross collections during 2013/14 and 2014/15 MR grew almost in two times due to the increase of the productivity. The government programs of rape support operated in Ukraine, which was foreseen the increase of sowing areas to the 2 million hectares, and gross collection — to 5600 thousand of t in 2014, however, they were not incarnated.

Rape productivity in EU and Ukraine differs considerably. In particular, in 2014/15 MR in the countries of ES it made 35,9 c ha⁻¹ on the average, in Ukraine — only 25,4 c ha⁻¹. Prognosis productivity on 2015/16 MR makes 27,8 c ha⁻¹. The necessity of intensification of rape production for achievement of the European level of the productivity is confirmed.

The negative phenomenon is a high level of export of Ukrainian rape abroad, including EU. Our state remains the supplier of raw material, own production of oil and biodiesel remains at low level. One of main reasons is an excise on

Ключові слова: ріпак, урожайність, площа, валовий збір, ефективність, рентабельність.
Key words: rape, productivity, area, gross collection, efficiency, profitability.

**ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ
В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ**

Ріпак належить до провідних олійних культур світового господарства. За обсягами вироб-

ництва у світі ріпак поступається лише сої. За даними міністерства сільського господарства США (USDA), світове виробництво олійного насіння за підсумками 2014/15 маркетингово-

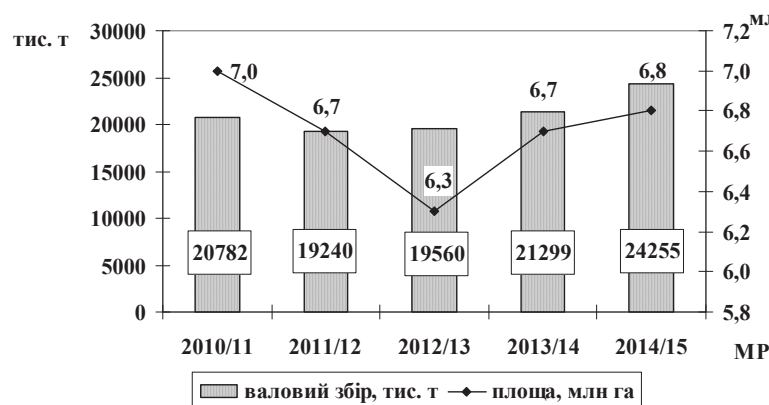

Рис. 1. Посівні площі та валовий збір ріпаку в ЄС

Джерело: сформовано на основі даних [3].

го року (МР) становило 532 млн т, з яких на соєві боби припадає 59%, на ріпак — 14% [1].

Протягом тривалого часу ріпак активно вирощується в Україні, є високорентабельною культурою, що реалізується переважно за кордон. Важливим є дослідження тенденцій його виробництва і реалізації з огляду на євроінтеграційні наміри нашої держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження ефективності виробництва ріпаку залишається в полі зору багатьох науковців. Так, вагомі напрацювання в цьому напрямі здійснили С. Дишлюк, А. Дубель, Ю. Гаркавенко, С. Кандул, О. Маслак, Н. Міщенко, Б. Оверченко, В. Олійник, Г.В. Яворова та інші. Разом з тим, питання підвищення ефективності виробництва ріпаку в Україні та переробка його на біопаливо в сучасних умовах євроінтеграції та збільшення цільових показників енергоефективності в Європі потребують подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз сучасного стану виробництва ріпаку як важливої енергетичної культури в країнах ЄС та в Україні. Виконання даної мети передбачає дослідження динаміки виробництва культури, посівних площ, урожайності, рентабельності для виявлення загальних тенденцій розвитку та перспектив на майбутнє.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2014/15 маркетинговому році світове виробництво ріпаку відмічається на рівні 70696 тис. т, що на 467 тис. т менше, ніж у 2013/14 МР. Лідерами з виробництва ріпаку в світі у

2014/15 МР є: ЄС — 23400 тис. т, Канада — 14700 тис. т, Китай — 14700 тис. т, Індія — 7500 тис. т, Австралія — 3450 тис. т, інші країни — 6946 тис. т.

Ріпак в Європейському Союзі вже став традиційною культурою, в першу чергу через використання даного виду сільськогосподарської продукції в якості альтернативного джерела енергії. Посівні площі озимого ріпаку в Європі займають близько 6,8 млн га (рис. 1). Головними європейськими виробниками ріпаку є Німеччина, Франція та Великобританія. У Німеччині під його

посіви щорічно відводиться 10—11% загальної площі ріллі, а в окремих землях — до 20—22%. У Франції, яка має подібні до України земельні ресурси, площа посіву ріпаку становить 1,4 млн га, урожайність 33 ц/га. На значних площах вирощують ріпак у Великобританії (592 тис. га), а також у Данії, Швеції, Фінляндії (від 190 до 70 тис. га), що складає 2,5—6,5% від наявної ріллі. Вирощування ріпаку розвивається у інших країнах-членах ЄС, зокрема таких, як Польща, Чехія, Словаччина [2, с. 77—78].

Подальше зростання площ під цю культуру обмежене через обмежену кількість сільськогосподарських угідь, а просто замінювати ріпаком посіви, наприклад зернових культур, не можна з міркувань світової продовольчої безпеки.

За досліджуваний період найбільший валовий збір в ЄС спостерігався в 2014/15 МР на рівні 24255 тис. т ріпаку, найменший — 19240 тис. т — у 2011—12 МР. Загалом, обсяги виробництва ріпаку в ЄС щорічно складають близько 20 млн т. Порівнявши виробництво (біля 20 млн т) і переробку — 26—29 млн т, можемо зробити висновки, що Європейський Союз не забезпечує власні потреби у даному виді продукції, імпортуючи ріпак з інших країн.

Імпорт ріпаку країнами ЄС складає 2,6—3,7 млн т щорічно. Найбільший обсяг імпорту — 3,7 млн т був зафіксований у 2011/12 МР. Основними постачальниками виступають Австралія (53,2%) та Україна (40,3%).

Географія експорту українського ріпаку в 2014/15 МР окрім Європейського Союзу (76%) представлена Пакистаном (10%), ОАЕ (6%), В'єтнамом (5%), Ізраїлем (1%), Туреччиною (1%). На інші країни припадає близько 1% експорту. Якщо порівняти з попередніми роками, то перелік країн розширився завдяки Пакистану, а частка ЄС зменшилася з 88% до 76%.

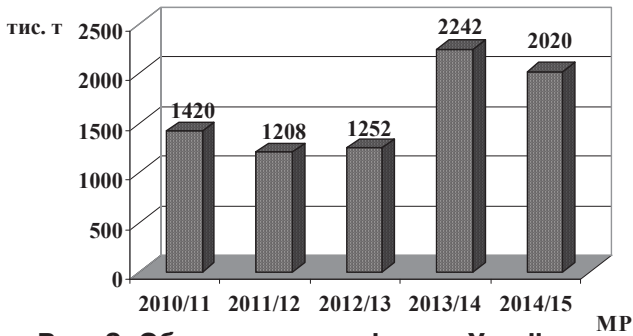

Рис. 2. Обсяг експорту ріпаку з України, тис. т

Джерело: сформовано на основі даних [3].

Досліджуючи попит на український ріпак та продукти його переробки в країнах ЄС, слід зазначити, що лише до 2005 р. у країнах ЄС забезпечувався рівень виробництва насіння ріпаку, який відповідав внутрішнім потребам. Починаючи з 2005 р., утворився дефіцит пропозиції ріпаку, що створює експортний потенціал для його українських виробників, причому найбільший дефіцит очікувано виникає саме стосовно необробленого ріпаку. За розрахунками науковців, імпортний потенціал ріпаку в країнах ЄС у 2015 р. складе 19,7% від прогнозованого обсягу виробництва ріпаку в Україні [4].

Обсяг експорту ріпаку з України у 2014/15 МР становив 2020 тис. т, що на 222 тис. т менше, ніж у попередньому маркетинговому році (рис. 2), що пояснюється отриманням меншого валового збору. Проте два останні сезони показали значне зростання обсягів експорту ріпаку (майже у два рази). Експорт ріпаку здійснює низка компаній, серед яких: "Серна", "Бунге", "Альфред С.Топфер інтернешл", СП "Нібулон", "Каргілл".

На 2020 рік Європа поставила перед собою нові цільові енергетичні показники (10% біопалива на транспорті, 30% альтернативних джерел в загальному енергоспоживанні). Для їх досягнення потрібен імпорту біля 30% необхідної сировини, серед якої чільне місце займає ріпак. Тому більшість науковців прогнозують зростання імпорту ріпаку європейськими краї-

нами у найближчий період, чим має скористатися і Україна.

Урожайність ріпаку в ЄС знаходиться на досить високому рівні (рис. 3). Зокрема у 2014/15 МР вона була найбільшою за досліджуваний період — 35,9 ц/га. Найменша урожайність спостерігалася у 2011/12 МР — 28,5 ц/га, але і вона перевищує рівень урожайності ріпаку в більшості господарств України.

В Україні за 2010/11—2014/15 МР спостерігається позитивна динаміка зростання урожайності з 17,0 ц/га до 25,4 ц/га. Проте це на 10—12 ц/га менше, ніж у країнах Європейського Союзу. Лінійне рівняння тренду урожайності ріпаку в Україні дає підстави стверджувати, що прогнозна урожайність на 2015/16 МР становитиме 28 ц/га. Якщо Україна прагне інтегруватися в європейську економічну систему, необхідною є інтенсифікація виробництва.

Найбільший валовий збір і посівні площі ріпаку в Україні були у 2008 році, що пов'язано з дотуванням державою галузі ріпаківництва [5; 6]. 2 грудня 2006 Кабінетом Міністрів України затверджено "Програму розвитку виробництва дизельного біопалива на період до 2010 року" Програмою визначається перспектива розвитку ріпаківництва, зокрема, створення регіональних зон концентрованого вирощування озимого і ярого ріпаку площею від 50 до 70 тис. гектарів та технічної бази з виробництва дизельного біопалива. Також програмою передбачалося збільшення площі посівів ріпаку до 10 відсотків загальної площі ріллі в Україні і переробка 75 відсотків вирощеного врожаю на дизельне біопаливо в Україні. В Програмі було прописано дотування галузі — "державні кошти повинні використовуватися для підтримки вирощування рослинної сировини (ріпаку), яка надаватиметься сільськогосподарським товаровиробникам усіх форм власності та господарювання, що займаються її вирощуванням, і підтримки селекції у галузі рослинництва" [5].

Також Міністерство аграрної політики України розробило детальну програму розвитку

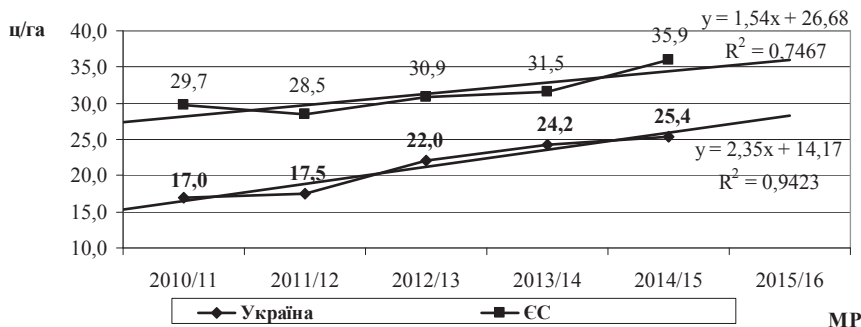

Рис. 3. Урожайність ріпаку в ЄС, ц/га

Джерело: сформовано на основі даних [1; 3].

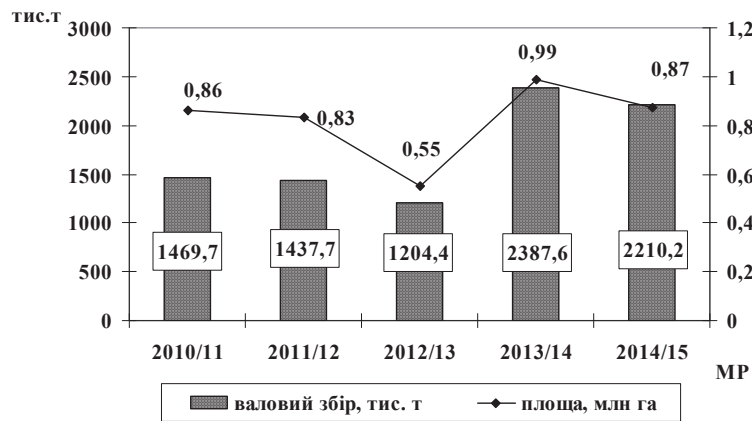

Рис. 4. Посівні площі та валовий збір ріпаку в Україні

Джерело: сформовано на основі даних [3].

ріпаківництва в Україні на 2008—2015 рр. [6]. Її мета — спрямування й об'єднання зусиль наукових установ, господарств, фірм та інших суб'єктів господарської діяльності на подальший розвиток ріпаківництва: доведення посівної площі у 2010 р. до 2 млн га, збільшення виробництва товарного насіння ріпаку до 5,6 млн т із збереженням параметрів сортів, забезпеченням високої врожайності культури при оптимальних затратах і високоякісних показників насіння, підвищення продуктивності тваринництва і птахівництва на основі ефективного використання ріпаківних кормів, освоєння технологій отримання нових видів ріпаківної продукції, всебічне узагальнення й пропагування передового досвіду та результативних розробок, підвищення рівня еколого-енергетичної безпеки України, зменшення залежності національної економіки від імпорту нафтопродуктів завдяки виробництву ріпаківного біодизелю.

Щодо земель, які мають бути відведені для вирощування ріпаку, то в програмі зазначено, що в найкращі господарські роки площі під ріпаком в Україні становили близько 250 тис. га, врожайність у передових господарствах сягала 45

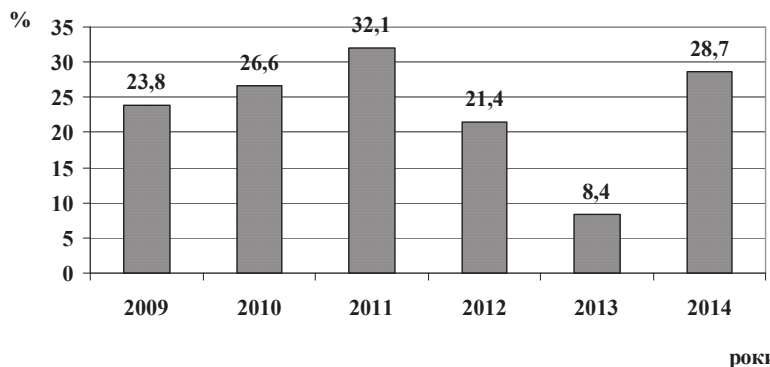

Рис. 5. Рентабельність виробництва ріпаку в Україні, %

Джерело: сформовано на основі даних Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua.

ц/га. Враховуючи наукові рекомендації та особливості реформування земельних відносин, цю культуру можна в перспективі вирощувати на площі понад 2 млн га [5].

У програмі вказано обсяги врожаїв і розміри площ, засіяних ріпаком в Україні протягом 2008—2015 рр. У 2014 році передбачалось використання 2 млн га під ріпак з валовим збором у 5600 тис. т, у 2015 році — 2 млн га та 6000 тис. т відповідно. На жаль, програми не були повністю втілені в життя через низку організаційних та соціально-економічних проблем. Зокрема станом на

2014/15 МР під ріпаком засіяна площа в 0,87 млн га, валовий збір склав 2210,2 тис. т (рис. 4).

Керуючись Законом України "Про охорону земель", посіви озимого та ярого ріпаку можуть повертатися на одне і те ж поле на четвертий рік. Тож, при досягненні середньої урожайності 25—26 ц/га, в Україні цілком реально вирощувати понад 5 млн т цього насіння, якщо під ріпак буде виділено 2 млн га [7]. Вирощеного врожаю в такому обсязі буде достатньо для забезпечення вітчизняних переробних потужностей та продажу на зовнішніх ринках.

Найбільшими регіонами виробниками ріпаку залишаються Вінницька, Одеська та Хмельницька області. Переважне виробництво ріпаку зосереджено в сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства), частка яких у структурі виробництва займає понад 95%.

Головним показником, що характеризує ефективність галузі ріпаківництва, є рівень рентабельності. Ріпак є прибутковою і високорентабельною культурою (рис. 5) завдяки стійкому попиту та досить високому рівню цін.

За період 2009—2014 рр. найнижчий рівень рентабельності виробництва ріпаку спостерігався у 2013 році, що пов'язано з природними умовами та зниженням цін на світових товарних ринках. У 2014 році рентабельність вирощування ріпаку сільськогосподарськими підприємствами склала 28,7%, що є одним з найвищих показників по рослинництву.

На жаль, переважна більшість українського ріпаку йде на експорт, а не переробляється на олію і біодизель, як у провідних країнах світу. Ми залишаємося сировинним додатком Європи, постачаючи не готову про-

дукцію, а сировину, що має меншу додану вартість, потенційно втрачаючи при цьому значні кошти.

Проте варто відмітити позитивну тенденцію до збільшення виробництва ріпакової олії в нашій державі. У 2014—2015 сезоні було вироблено 100 тис. т ріпакової олії, що на 40% більше, ніж за попередній період і майже в 10 разів більше, ніж у 2012/13 МР. На тлі високого експорту ріпаку відбувається і активний експорт ріпакової олії [8]. За сезон Україна експортувала 95 тис. т ріпакової олії, тобто практично весь запас.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ріпак є важливою енергетичною культурою, що широко використовується в світі для виробництва біодизелю. В Україні ріпак є однією з найбільш рентабельних культур, проте переважна його більшість йде на експорт, зокрема в країни ЄС.

З огляду на плани України щодо інтеграції у Європейський Союз, важливим для нашої держави є розвиток конкурентоспроможного виробництва ріпаку та подальша його переробка на олію і біодизель. Це дасть змогу нашій державі виробляти продукцію з високою доданою вартістю, досягти європейських показників енергоефективності та увійти в європейське співтовариство як повноправний член, а не лише як постачальник сировини.

Література:

1. Звіт USDA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agrochart.com/ru/usda/section/17/maslichnye/commodity/91/raps/attribute/1/proizvodstvo>.
2. Оверченко Б.П., Міщенко Н.М. Перспективи розвитку ріпаківництва та проблеми виробництва біодизелю в Україні / Б.П. Оверченко, Н.М. Міщенко // Економіка і прогнозування. — 2007. — № 3. — С. 75—98.
3. Асоціація "Укроліяпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua>
4. Чибіскова Г.С. Стимулювання розвитку ринку біопалива в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Галина Сергіївна Чибіскова. — Київ, 2009. — 20 с.
5. Програма розвитку виробництва дизельного біопалива. Кабінет Міністрів України, постановова від 22 грудня 2006 р. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики Украї-

ни. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7206>

6. Програма розвитку ріпаківництва в Україні на 2008—2015 рр. Кабінет Міністрів України, постановова від 21 лютого 2006 р. [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?7207>

7. Маслак О. Ріпак: за і проти / О. Маслак / Агробізнес сьогодні. — 2012. — № 22. — С. 12—14.

8. Гаркавенко Ю. Ріпак: успіх після провалу / Ю. Гаркавенко // "Агробізнес сьогодні". — 2014. — № 13 (284). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2278-ripak-uspikh-pislia-provalu.html>

References:

1. USDA Outlook (2015), available at: <http://www.agrochart.com/ru/usda/section/17/maslichnye/commodity/91/raps/attribute/1/proizvodstvo> (Accessed 10 June 2015).
2. Overchenko, B.P. Mishchenko, N.M. (2007), "Ripe development perspectives and problems of biodiesel productions in Ukraine", *Ekonomika i prohnozuvannia (Economics and Prognostication)*, vol. 3, pp. 75—102.
3. The official site of Association "Ukroilyprom" ("Ukroilprom") (2015), available at: <http://www.ukroilprom.org.ua> (Accessed 10 June 2015).
4. Chybiskova, H.S. (2009), "Stimulation of biofuel market development in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy and management of national economy, State organization "Institute of economics and forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Program of development of diesel biofuel production"", available at: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7206> (Accessed 10 May 2015).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Program of development of rare production"", available at: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7206> (Accessed 10 May 2015).
7. Maslak, O. (2012), "Ripe: pro and con", *Ahrobiznes sohodni (Agrarian business today)*, vol. 22, pp. 12—14.
8. Harkavenko, Yu. (2014), "Rape: success after a failure", *Ahrobiznes sohodni (Agrarian business today)*, vol. 13, available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2278-ripak-uspikh-pislia-provalu.html> (Accessed 12 June 2015).
Стаття надійшла до редакції 19.06.2015 р.